

ձեռքով փախստեամբ ի կապադովկիա (Ունակայ ցեղին ջնջուելուն ժամանակ), կրթուած ի կեսարիա, յետոյ բնակած «ի յոյն աշխարհի» երբ մանուկն Գրիգոր բերուեցաւ ի Հայաստան: Սոյն պատմութիւնը, արժանաւոր իր ամէն մասերով թանձր խարէութեան՝ որ զայն ընդունել տուած է, ուրիշ բան չէ եթէ ոչ հնարք մը կերպարանափոխելու սուրբ Յակոբը՝ հայ ազգային սուրբի մը: Ուստի զարմանք չէ թէ որ հետքը կը գտնուի Գրիգոր Երեմեայի Յայսմաւուրբի մէջ¹:

Բնագիրը՝ որով այժմ զբաղած ենք՝

հրատարակուած է երկու զբաղմունքներու համաձայն, որուն մին պէտք է ըլլայ Վիննետոյ Ս. Ղազարու Ս. Ճառերտիրը, ամենամեծ կիսաթերթ (in folio), երկաթագիր, գրուած թաղոս դարէ, Ս. լուսաւորչայ անապատին մէջ, 1224ին²: Կայ ուրիշ օրինակ մ'ալ, գրուած 1428ին, կարապետ արեղայէ Վիննայի Մխիթարեանց թ. 224 զբաղմունքի մէջ: Հ. Տաշեանի ատոր մասին տուած համառոտութիւններէն դատելով, վերջին աստիճան ազատութեամբ անոր ձեռք խառնուած է³:

Թրգ. Հ. Բ. ՉԱՔԵԱՆ

ՊՅՂՍ ԲԵԹԵՐՈՍ

Տ Օ Ք Թ. Գ Է Ո Ր Գ Պ Ա Յ Լ Ի Վ Ի

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԲԺԻՇԿ ԺԷ: ԳԱՐՈՒ

ՅՈՎ. ՁԵՔԱՆԶԻ Բագալի ընդարձակ մէկ երկասիրութենէն արտատպուած «Ֆիռնոճի» թերթը (սպ. Հոռմ), մինչ այլեայլ վաւերագիրներ և ձեռագիրներ կը յիշէ ու մէջ կը բերէ Ֆիռնոճիի բժշկաւէտ ջուրը հոշակելու համար, վկայութեան կը բերէ նաև այս որ

Պայլիվին ալ, մեծ «Հիպոկրատեսն Հրատմայ», կը պատուիրէ Ֆիռնոճիի ջուրը առաքախտի տրամադիր եղողներուն:

Կ'արտատպէ նաև անոր Մարի բնութեան վրայ երկին այն նշանաւոր էջը, յորում կը խօսի աւազախտի պատճառներուն և հոտանքներուն վրայ. և յետոյ կը զննէ իր կենսագրութիւնը համառօտիւ:

«ՀՈՒՄԱՅԵՑԻ Երևելի Հիպոկրատեսն ծնաւ 1669ին Իրակուզայի մէջ (Դարմատիա), Լիւբլիցի փախստական ոչ-անարգ Հայ ընտանիքէ մը: Լէչչէյի մէջ Պայլիվին ընտանիքը գինքն առաւ ու դաստիարակեց,

որուն մականունն իւրացուց նա՝ ի ցոյց իր երախտագիտութեան: Յետ ուսանելու Սալերնոյի, Բատուայի և Պոլոնոյի մէջ, ուր աշակերտեցաւ Մալրիկիի, Գիդեյիկ Երկրի ամէն կողմը շրջեցաւ և հուսկ 1696ին հաստատուեցաւ Յալիւնական Գաղթին մէջ: Հազիւ 28 տարեկան էր Պայլիվին. և սակայն իննով. Ժ. Բ. Գաշեանյանի իր վճռագրով, առանց մէկու մը կարևորութիւն տալու՝ Սարիւնցոյի Աթենէոյին մէջ անդամագնանութեան և վերարուժութեան ուսուցիչ կը կարգէր զՀայը, Մոնս. Լանչիգիի տեղ: Մանաւանդ թէ Հոռմայ մէջ՝ ուսանողներու այնքան բազմութիւն չտեսնուեցաւ երբեք՝ որքան Ֆիռնոճիի ջուրը հոշակողին ժամանակ իր նոր, փայլուն, յանդուգն և պերճախօս ուսուցումը, ուղղակի հակառակ էր անցելոյն հինցած աւանդութիւններուն. ուստի Ժ. Բ. դարու, թէ իտա-

1. Յայսմաւուրբ, Բ. ապ. (Կ. Պոլս., 1730), էջ 246-49,

2. Ազգեան, Լիւկ. Վարք Սրբոց, հտ. Ժ. էջ 54. ժամ. Յալիւն, էջ հա:

3. Տաշեան, Յուսկ Զեռագր. էջ, 573:

լացի, Թէ՛ անդրալպեան գիտնականներէն՝ միաբերան «վերանորոգիչ բժշկութեան», «Նոր Հիպոկրատես», «Զանժածկական գիտութեան» հռչակուեցաւ: —

«1696ին Տօթք. Պայլիւի գրեց իր «ԳՈՐԾԵԱԿԱՆ ԲԺՇԿՈՒԹԻՒՆ» (De praxi medica) ռուտինասիրութիւնը, և զայն նուիրեց իննովկ. ԺԲԻ. ԳԻՐՔ 2: Թորելեանի տարին, 1700ին, տպագրուած թեան տուաւ Հոռմայ մէջ իր «Բանախօսարիւններ» (Dissertationes), և Մայիսի շուրջ, անոր բնութեան, գործածութեան, և հիւանդութեան վրայ զբաժնաւոր մէջ՝ առիթ գտաւ խօսելու «Պարսն Գիւնաձի Զոր»-ին վրայ ալ, որ քարահարութեան դէմ՝ աչքի զարնող և շատ ապահով ազդեցութիւն մ'ունի, որ և պատուիրուած և գործածուած ալ էր իտալիոյ ամէն հիւանդանոցներուն մէջ: Ճիշդ է որ Պայլիւի սակաւաթիւ նախադասութիւններ կը նուիրէ հրաշագործ բմպելիքին «Զարմաւայի յատկութեան» վրայ... Բայց ոսկեղնիկ և պղնձի վրայ արձանագրուելու արժանի խօսքեր. որ և բժշկութեան Դպրոցապետէ մը արտասանուած ըլլալով՝ արտաքոյ կարգի յարգ ունին: Մեծ Անդամագէտն... մեծաւ Հոռմուտիս Գողքին մէջ դեռ 38 տարեկան, 1708ին «Հոռմ Բարդին և բոլոր Գրականական Հասարակապետութեան անբացատրելի սգով», ու Թաղուեցաւ Corso փողոցին վրայ Ս. Մարկեղոս եկեղեցւոյն կրկէսին մէջ:

Հոռմայ Եսկուպիոսի հրաշալի գործերը (լատին լեզուով) բազմաթիւ տպագրութեանց պատիւն ունեցան: Ահա անոնց մէկ շարքը. Լիոնի մէջ՝ 1704, 1715, 1745, 1765. — Փարիզ՝ 1711. — Անվերսա, 1715, 1719. — Bâle, 1737. — Վինետիկ 1754 ևն. Փարիզու մէջ կրկին տպագրուեցան Փրինէլի ծանօթութիւններով: Ուրիշ տպագր. մ'երեցաւ Լայպցիգի մէջ 1827ին C. G. Kühnի տառերով: Ներկայիս ալ Պայլիւիի հատորները «volitant per ora virum» (բերնէ բերան կը շրջին):

Հ. Գ. ՈՍԿԵՆ

ՎԱՀԱՆ ՏԵՐԵԱՆ

(Շաբ. տես Բզմ. 1921. էջ 841)



Բաղդատութիւնը քննադատութեան ազդակներէն մին կրնայ համարուիլ այն պարագային, երբ երկու երկերը արուեստի միևնոյն դպրոցին կը պատկանին: Ասկէ դուրս անկա կը ծառայէ փնտռուած ճշմարտութիւնը աւելի որոշապէս և պայծառագոյն կերպով ցոյց տալու: Երբ Վահան Տերեանի խորհրդապաշտութիւնը բազմաթիւ վէպերի կամ Մեղաբանի դպրոցին, անշուշտ անկա փոքրիկ տեղոյն շուշան մը պիտի ըլլայ կարմիր և սպիտակ շուշաններու պսակին մէջ. բայց անոր բոլոր հայ գրականութեան պարտէջը կը խնկաւետէ, որովհետեւ ինքնին փոքրիկ է պարտէջը՝ որուն մեծագոյն մշակներէն մէկը հանդիսացաւ Տերեան: Զի բաւեր ունենալ ճոխ երևակայութիւն, ծաղիկներու անսահման աշխարհին մէջ ընտրելու համար առանձնայատուկ և ինքնատիպ բոլորով ծաղիկ մը, — պէտք է անոր հունտը սերմանած ըլլալ իր սրտին վերջերուն մէջ, գեղարարական գարունի մը կարմիր երազին համար, և զգալ որ սրտին սափորը կը փլըր, որովհետեւ արման ծաղիկը հալուէ (aloes) մըն էր, որուն արմատը այնքան զօրաւոր է և խռրաթափանց...

Տառապանքը և երազը բզգռած էին այս կանացի քննադատութեամբ զեղուն բանաստեղծին սիրտը: Լուսնային ուրուականներ կը լեցնէին անոր հոգեկան աշխարհը, ուր արձաններու և մեղեդիներու խորհուրդը կ'ապրէր: Զայնէր կային՝ զորս ան կը զգար աւելի քան թէ կը լսէր: Ստուերին կապաւորուած շրթունքները անոր համբոյններ կու տային և Սէրը մարմին չունէր անոր համար: Ես քիչ անգամ կարդացած եմ, մանաւանդ հայ գրականութեան մէջ, «Խրիկնաժամ»-ի ուման քերթուածներ, որոնց մէջ Հոգին ինքնեզօրէն ընդունած ըլլայ առաջին պատկերը շուրջի անսահման իրերուն, և անոնց կեանքովը բաբախէ, անոնց էութեանը մէջ անէանայ, որովհետեւ Անկա իր տարտղուած մասնիկները կը կարծէ վերագտնել անոնց մէջ, և այնքան հեռակարճով կը սկսի նոյնանալ անոնց՝ մինչև իսկ անարտայայտ և լռիկ խորհուրդներուն:

Շուտով կը լռէ ազմուկը դաժան,
Աւ սիրտը կը զգայ ցայեղ գափուկ.